

JEL: G30

**ПРОБЛЕМАТИКА ТРАНСПАРЕНТНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ
ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ: ПЕРЕДУМОВИ ТА НАСЛІДКИ**

Інна Свідерська, кандидат економічних наук,

Вікторія Чепка, кандидат економічних наук

*ДВНЗ, Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана, Україна*

***Анотація:** Наявність періодичних фінансових криз та гучних афер у світі актуалізує питання прозорості діяльності фінансового сектору. Фінансовий моніторинг, діагностика, комплаєнс, дью ділідженс необхідні задля безпеки бізнесу та суспільства в цілому, а також для створення нових можливостей фінансового розвитку. Прозорість ведення бізнесу в фінансовому секторі є передумовою належної фінансової дисципліни, можливостей розвитку фондового ринку, емісії цінних паперів, поліпшення інвестиційного клімату, залучення необхідного фінансування через кредитування та спільне фінансування. Шлях до прозорості в Українському фінансовому секторі тернистий, оскільки ознаменувався очищенням банківської системи та виведенням більше 100 банківських установ з ринку протягом 2013-2021 років. Очищення банківського сектору мало неоднозначне трактування проте, має позитивні наслідки у вигляді фінансово стабільної банківської системи. Виведення «сміттєвих» цінних паперів надало можливості входження на вітчизняний фондовий ринок цінних паперів іноземних емітентів. Стрімкий розвиток цифрової економіки, фінтех створюють нові виклики пов'язані з кібербезпекою, але і надають переваги через використання блокчейн технологій у фінансовому секторі, що в майбутніх періодах забезпечить вищий рівень прозорості та довіри до фінансового сектору та захистить від шахрайських та*

протиправних дій. Науковою гіпотезою дослідження є виявлення та обґрунтування взаємозв'язку між рівнем прозорості діяльності фінансового сектору та появою фінансових пірамід, шахрайств та фінансових криз, а розвиток інноваційних технологій та наявність правового регулювання формують нові можливості для активізації фінансового сектору та бізнесу в цілому.

Ключові слова: *транспарентність, прозорість, стабільність, фінансові кризи*

Розвиток фінансової системи супроводжується шоками та потрясіннями, які обумовлені періодичними фінансовими кризами та аферами. Фінансові кризи набувають глобального поширення та пов'язані з нестабільністю, інфляцією, зниженням рівня життя. Системний аналіз та моніторинг макроекономічних показників, тенденцій розвитку секторів економіки та корпорацій сприяє передчасному виявленню кризових факторів та формуванню набору ефективних інструментів протидії.

Вітчизняні дослідники обґрунтували моделі контролю макроекономічних індикаторів з метою виявлення та раннього реагування на фінансові кризи. Фінансові кризи систематизовані, в хронологічній послідовності, з виявленням причин та наслідків відображені у *Таблиці 1*.

Основні причини криз можна згрупувати: політичні, економічні, фінансові та технологічні. Лише криза 2019-2020 рр. була спричинена пандемією невідомого вірусу, походження та протидію якому з'ясували провідні вірусологи світу протягом тривалого періоду часу. Щодо фінансових факторів, то до них відносяться нестабільність банківської системи, обвал фондового ринку, зростання частки сумнівних боргів, відсутність страхування валютних ризиків, зростання державного боргу, гіперінфляція, падіння довіри економічних суб'єктів до банків, паніка.

**Таблиця 1: Хронологічна послідовність світових фінансових криз
у XIX-XXI століттях**

<i>Часовий період</i>	<i>Країна, де зародилася криза</i>	<i>Основні причини та наслідки</i>
1825-1826	Великобританія	Відтік англійського капіталу в Латинську Америку. Скорочення експорту і виникнення негативного сальдо в зовнішньоторгівельному балансі.
1847-1848	Великобританія	Перевиробництво і проблема збуту товарів, а також банкрутство проєктів будівництва залізниць, зростання дефіциту бюджету
1907	Великобританія	Підняття облікової ставки Центрального банку Великобританії
1914	Великобританія	Розпродаж цінних паперів іноземних емітентів для фінансування військових дій.
1920-1922	Великобританія, голландія, Данія, Італія, Норвегія, США	Післявоєнна дефляція та спад виробництва.
1929-1933 Велика депресія	США	Обвал фондового ринку США на Нью Йорській фондовій біржі 24.10.1929 р.
1957-1958	США	Перевиробництво товарів у текстильній та сталеплавильній промисловості
1973-1975	Арабські країни члени ОПЕК, Єгипет та Сирія	Військовий конфлікт на Близькому Сході («Війна судного дня»), падіння обсягу видобутку нафти, зниження промислового виробництва, зростання світових цін на нафту
1987	США	Падіння на Нью Йорській фондовій біржі. Перевиробництво товарів промисловості та сільського господарства. Банкрутство та зростання безробіття.
1997-1998 Азійська криза	Тайланд, Індонезія, Малайзія, Південна Корея	Девальвація національної валюти Тайланду, зниження світових цін на енергоресурси, відсутність страхування валютних ризиків.
2008-2009 Глобальна фінансова криза	США	Обвал американського іпотечного ринку у 2007 році. Крах найбільших американських іпотечних банків, стрімке поадіння індексів фондового ринку, збитковість банківського сектору.
2019-2020	Китай, США	Пандемічна криза викликана вірусом Covid19, що спричинило високу захворюваність населення, закриття міжнародних кордонів, локдаун, зростання безробіття, перехід бізнесу в оналайн простір.

Джерело: складено авторами за <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/0098ea2175753f023f3b0c4406b2b649.pdf>

На думку авторів, такі причини обумовлені слабкою прозорістю фінансового сектору та відсутністю можливості ранньої діагностики та попередження фінансових криз. Прозорість функціонування фінансового сектору значною мірою залежить від нормативно-правового регулювання. Наслідки якого можуть бути неоднозначні і слугувати об'єктом подальшого науково вивчення.

Посилення прозорості діяльності фінансового сектору в Україні почалося з 2014 року з очищення від фінансових компаній фінансова звітність яких не відображає реальний стан справ з 2014 року до 2021 року з банківського сектору та вітчизняного фондового ринку. Передумовами такого очищення стали глобальні економічні дисбаланси, наслідки світової фінансової кризи 2008 року, війна на Донбасі, а також невиконання нормативів та вимог НБУ щодо капіталу, незадовільна ділова репутація та шахрайства.

Таблиця 2: Очищення банківського сектору в Україні у 2014-2021 роках

<i>Показник</i>	<i>Кількість</i>
Кількість банків станом на 01.01.2014 р.	180
Кількість банків, які розташовані в Криму та АТО	3
Кількість банків, які приєдналися до інших	5
Кількість банків, які добровільно покинули ринок	10
Кількість банків, які порушили фінансовий моніторинг	10
Кількість банків, які мали непрозору структуру власності	5
Кількість банків, які мали незадовільний фінансовий стан та не виконували нормативів НБУ	74
Кількість банків, які працюють станом на 01.01.2021	73

Джерело: складено авторами на основі <https://index.minfin.com.ua/ua/eco/monu/index/inflation>

Очищення банківської системи з 2014 по 2021 рік знаменувалося виведенням 107 банків з ринку зі 180 до 73 та зниження активів на 34% порівняно з кінцем 2013 року.

Позитивним результатом очищення є:

- стійкість банківської системи до макроекономічних шоків, достатній

запас ліквідності та капіталу для стабільної роботи банків навіть в період економічного спаду;

- зростання доступності банківських ресурсів для корпоративного сектора;
- прозорість кінцевих бенефіціарів усіх банків, що дозволяє посилити рівень довіри клієнтів та підвищити конкуренцію серед акціонерів;
- вартість кредитів має тенденцію до зниження завдяки зростанню обсягів кредитних ресурсів.

Очищення банківської системи дозволило увійти у викликану пандемією кризу з достатнім запасом фінансової міцності. Експрес стрес-тестування НБУ дозволило зробити висновок, що великі банки мають кращі показники в 2020 році, ніж в 2019 році, що свідчить про готовність до поточної кризи. Лише 9 банків із 73 банків порушили показники достатності основного капіталу. Ці банки мали і в минулому періоді негативні результати стрес-тестування, проте не вжили достатньо заходів для вирішення накопичених проблем.

З початком розгортання коронакризи ключовим викликом для банківської системи стало погіршення якості кредитного портфеля. Останнім часом банки дотримувалися консервативних стандартів кредитування. Саме тому, пропонуючи кредитні продукти банки мають більш ретельно відстежувати фінансовий стан боржників та враховувати їх фінансові труднощі пов'язані з карантинними обмеженнями та локдаунами.

Процентні ставки в 2020 році знизилися до історично найнижчих рівнів, що пов'язано з підтримкою посткризового відновлення економіки. Зниження процентних ставок стало можливим завдяки уповільненню інфляції у 2020 році 105,0%, за 5 місяців 2021 року 106,1%, зниженню облікової ставки станом на 01.01. 2020 року 11%, а 18.06.2021 р. 7,5%, а також стабільності та валютному ринку. З часів незалежності України банківський сектор вперше в 2020 році ввійшов в період однознакових процентних ставок за вкладами. При відсутності нових макроекономічних шоків це стає вагомою

передумовою для істотного зниження вартості кредитів (Звіт про фінансову стабільність банківського сектору в 2020 році).

Такі процеси супроводжуються вимогами щодо прозорості діяльності банківського та фінансового секторів. Так, Національний банк України здійснює фінансовий моніторинг, щоб запобігти використанню банківської системи для легалізації доходів, які були отримані шахрайським чином. Виявлення незаконно отриманих доходів, перевірка джерел їх отримання протидія фінансовому тероризму здійснюється шляхом перевірки фінансових операцій клієнтів. Ці дії відбуваються відповідно до Міжнародних стандартів з протидії відмивання доходів та фінансового тероризму і розповсюдження зброї масового знищення (Фінансовий моніторинг НБУ, 2022).

Зменшення ризиків фінансової системи можливе наступним чином:

- накопичення додаткових запасів капіталу в періоди стрімкого збільшення кредитування;
- формування достатнього запасу ліквідності на випадок відтоку коштів;
- обмеження надмірного зростання кредиту в цілому чи його окремих видів.

З 1 липня 2020 року вступив в дію Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» від 12.09.2019 р. (так званий Закон «Про спліт»). Даний закон передбачає ліквідацію Національної комісії державного регулювання ринків фінансових послуг і поділ її функцій між Національним банком України та Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. З цього часу страхові компанії, кредитні спілки, ломбарди, юридичні особи-лізингодавці та бюро кредитних історій перейшли під регулювання Національного банку України.

Низька довіра суспільства та громадян, застаріле законодавство, його невідповідність світовій практиці та вітчизняним реаліям, брак належного регулювання призвело до самоочищення небанківського фінансового ринку.

Таблиця 3: Динаміка кількості небанківського фінансового ринку в Україні у 2020-2021 роках

<i>Небанківські фінансові установи</i>	<i>Кількість на 01.07.2020 р.</i>	<i>Кількість на 01.07.2021 р.</i>	<i>Абсолютне відхилення</i>
Страхові компанії	225	181	-44
Кредитні спілки	335	308	-27
Фінансові компанії	1040	958	-82
Ломбарди	319	287	-32
Юридичні особи-лізингодавці	154	138	-16

Джерело: складено авторами на основі <https://finclub.net/ua/reviews-ua/shcho-vidbuvaietsia-na-rynku-nebankivskykh-finustanov-v-epokhu-splitu.html> та <https://bank.gov.ua/ua/news/all/golovni-pidsumki-roku-regulyuvannya-ta-naglyadza-nebankivskimi-finansovi-mi-ustanovami>

Переважна кількість учасників добровільно прийняли рішення про припинення діяльності, оскільки фактично не здійснювали діяльність або не дотримувалися нормативів, і вирішили покинути ринок, зберігши ділову репутацію. Варто зазначити, що протягом року (з 01.07.2020 по 01.07.2021) зареєстровані нові 53 фінансові компанії, 11 юридичних осіб-лізингодавців, 3 ломбарди та 1 кредитна спілка.

Однією з проблем прозорості діяльності небанківського фінансового ринку є значна частина «сплячих» компаній. Тобто дані компанії звітують із нульовими показниками. Отож, сплячими є понад 10% ломбардів, 21% фінансових компаній, 36% юридичних осіб-лізингодавців. Національний банк України контролює дотримання небанківськими фінансовими установами обов'язкових нормативів і як результат порушниками є 25% страховиків, 17% кредитних спілок, 11% фінансових компаній, 2% ломбардів. Реакцією регулятора на порушення нормативів є тимчасова зупинка ліцензії. Такі дані свідчать про низький рівень прозорості небанківського фінансового ринку, а також необхідності подальшого удосконалення нормативно-правового забезпечення та регулювання з метою захисту прав споживачів, припинення неетичної поведінки колекторських компаній зі стягнення проблемної

заборгованості та забезпечення повної, якісної, прозорої, достовірної інформації щодо вартості кредитних ресурсів.

Прозорість є запорукою розвитку і фондового ринку. Очищення фондового ринку та підвищення вимог до лістингу цінних паперів на фондових біржах стало можливим з прийняттям Положення «Про встановлення ознак фіктивності емітентів цінних паперів та включення таких емітентів до списку емітентів, що мають ознаки фіктивності», затвердженого рішенням Комісії з цінних паперів та фондового ринку від 10.07.2015 року №980. Дане положення дозволило зробити процес ціноутворення прозорим, а ціни на цінні папери - репрезентативними. З 10.07.2015 проводився ґрунтовний аналіз правочинів укладених учасниками біржових торгів на організованому ринку, а також фінансова звітність емітентів та виявлено перелік цінних паперів біржова вартість яких не кореспондується з фінансово-господарськими показниками емітентів, а наявні у компанії активи не відповідають вартості цінних паперів.

Зокрема, в Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року зазначено, що у рамках очищення фондового ринку та системної боротьби з маніпулюванням цінами на фондовому ринку протягом 2015-2019 років було зупинено обіг цінних паперів 49 емітентів через ознаки фіктивності, зупинено торгівлю цінними паперами 273 емітентів, анульовано 136 ліцензій на провадження професійної діяльності на фондовому ринку за результатами розгляду справ про правопорушення. Це дало змогу очистити фондовий ринок від обігу "сміттєвих" цінних паперів та отримати більш об'єктивну оцінку щодо його стану та розміру. У зв'язку зі зменшенням неринкових угод на організованому ринку обсяг торгів акціями та облігаціями підприємств на організованому ринку скоротився у 2018 році на 80% порівняно з 2014 роком. Пріоритетним завданням на ринку капіталу є боротьба зі зловживаннями та запобігання правопорушень. Це можливо при оновленні законодавства України у сфері удосконалення системи нагляду та контролю за діяльністю

учасників фондового ринку відповідно до міжнародних стандартів. Варто відмітити, що обсяг торгів на фондових біржах залишається досить низьким та домінуючими цінними паперами є облігації внутрішньої державної позики.

Очищення фондового ринку від сміттєвих цінних паперів призвело до зростання прозорості та стало однією з передумов, що дозволила Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку допустити цінні папери іноземних емітентів до обігу на території України та розширити перелік іноземних фондових бірж, цінні папери з яких можуть бути активами інститутів спільного інвестування. Це цінні папери відомих іноземних компаній Kernel Holding S.A. Microsoft Corporation, Visa, Inc. Netflix Inc Tesla, Inc. Facebook Inc та інші цінні папери, всього перелік станом на 08.07.2021 року становить 41 позицію.

Після світової фінансової кризи 2008 року фінансовий світ адаптувався до змін. Регулятори запровадили нові стандарти управління ризиками, що дозволило зміцнити довіру населення до фінансового сектору, забезпечити кращу поінформованість споживачів про фінансові послуги, посилилася фінансова грамотність населення. Розвиток технологій та інновацій дозволили розширити спектр цифрових послуг та виникли ФінТех-компанії. Основними передумовами розвитку інноваційних технологій у фінансах є:

- швидкісний, доступний інтернет, з високим процентом покриття території;
- доступність інноваційних гаджетів, мобільних додатків, соціальних мереж;
- технологічні компанії «Великої П'ятірки» (Amazon, Facebook, Google, Apple, Microsoft) розробили інноваційні продукти та послуги, які формують нові стандарти якості, швидкості та зручності для споживачів;
- зросли обсяги грошових переказів в наслідок трудової міграції, формування малого та середнього бізнесу, який потребує додаткового фінансування, інтернет став альтернативним джерелом роботи та заробітку;

- втрата населенням довіри до банківського сектору та відсутність розвиненого фондового ринку.

Основними трендами розвитку ФінТех є: використання біометрії в інфраструктурі цифрової ідентифікації, машинне навчання, штучний інтелект (AI), прогнозування та моделювання, смарт-контракти, чат-боти, блокчейн, Біг Дата, цифровізація всіх реєстрів, ІСО, ІТ безпека, кібербезпека та безпека платежів, відкриті API.

Важливим для розвитку є продовження гармонізації правового поля України з Директивами Європейського Союзу щодо електронних грошей, віддаленого відкриття рахунків, багаторівневої ідентифікації клієнтів (KYC), PSD2, відкритих API.

Відкритість, прозорість та партнерство розвивають цифрові технології, фінансові та фінтех компанії та робить фінансові послуги більш якісними та доступними для українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Світові фінансові кризи: причини, наслідки та можливості раннього попередження (2020). Режим доступу: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/0098ea2175753f023f3b0c4406b2b649.pdf>.

2. Рівень інфляції в Україні (2022). Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation>.

3. Рівень облікової ставки в Україні (2022). Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/stages/archive-rish>.

4. Звіт про фінансову стабільність банківського сектору в 2020 році (2021). Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/bankivskiy-sektor-uspishno-proyshov-pershiy-etap-koronakrizi-ale-maye-pidgotuvatis-do-negativnih-serednostrokovih-naslidkiv--zvit-pro-finansovu-stabilnist>.

5. Фінансовий моніторинг НБУ (2022). Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/monitoring>.

6. Що відбувається на ринку небанківських фінустанов в епоху спліту (2022). Режим доступу: <https://finclub.net/ua/reviews-ua/shcho-vidbuvaietsia-na-rynku-nebankivskykh-finustanov-v-epokhu-splitu.html>.

7. Головні підсумки року регулювання та нагляду за небанківськими фінансовими установами (2022). Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/golovni-pidsumki-roku-regulyuvannya-ta-naglyadu-za-nebankivskimi-finansovimi-ustanovami>.

8. Положення «Про встановлення ознак фіктивності емітентів цінних паперів та включення таких емітентів до списку емітентів, що мають ознаки фіктивності» (2015), рішення Комісії з цінних паперів та фондового ринку від 10.07.2015 року №980. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0861-15#Text>.

9. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року (2020).
Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf.

10. Обсяги торгів у травні 2021 року за видами цінних паперів (2022).
Режим доступу: <https://www.nssmc.gov.ua>.

11. Цінні папери іноземних емітентів, допущених до обігу в Україні (2022).
Режим доступу: <https://www.nssmc.gov.ua/register/litsenzuvannia-ta-reestratsiia/tsp-inozemnykh-emitentiv>.

12. Про затвердження положення про допуск цінних паперів іноземних емітентів до обігу та території України (2021). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0379-21#Text>.

13. Перелік цінних паперів іноземних емітентів, що допущені до обігу на території України станом на 08.07.2021 (2021). Режим доступу: https://csd.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=11754&Itemid=383&lang=ua.

14. ФінТех в Україні: тенденції, огляд ринку та каталог (2020). Режим доступу: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/02/FinTech_Catalogue_feb2018_en_ua.pdf.